

## ABDÜRREZZAK AHMED ES-SENHÛRÎ (1895-1971)

Doç. Dr. Murteza BEDİR\*

Yirminci yüzyıl Arap ve İslam hukuklarının tartışmasız en büyük ismi olan Abdürrezzak Ahmed es-Senhuri kuşkusuz çok daha derinlikli çalışmaları hak etmektedir. Bu çalışma, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi'nin Modern İslam Hukukçuları Özel Sayısı için acele ile kaleme alınmış bir çalışma olup, konunun önemi dikkate alındığında, ideal olması bir yana vasat olarak bile nitelenemez. Editörlerin Senhuri olmaksızın bu sayının çıkmaması yönündeki haklı ısrarları karşısında özgün bir araştırma yerine Senhuri üzerine İngilizce yazılmış bir kitabın özetlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu, Enid Hill'in *al-Sanhuri and Islamic Law: The Place and Significance of Islamic Law in the Life and Works of 'Abd al-Razzaq Ahmed al-Sanhuri Egyptian Jurist and Scholar (1895-1971)* (Kahire Amerikan Üniversitesi Yayınları, 1987) adlı çalışmasıdır. Senhuri sadece Mısır ve bir çok Arap ülkesinin medeni kanunlarının hazırlanmasındaki rolü ile değil aynı zamanda İslam hukukunun özgün ve yetkin karakterini zor zamanda evrensel ve yerel platformlarda savunmaktan asla geri durmaması ve bunu sadece bir retorik olarak aynı zamanda bir gerçeklik olarak göstermek için gösterdiği çabalarla da çalışılmayı hak etmektedir. Batılı karşılaştırmalı hukuk alanındaki engin bilgisini İslam karşılaştırmalı hukukundaki bilgisiyle birleştiren ve bunu bizzat hem teorik hem de pratik düzlemde hayata geçirme şansına sahip olan bu büyük alimi bazı araştırmacılar (dört mezhep imamı yanında) "beşinci imam" olarak nitelirken diğer bazıları onu Asrın Şafii'si olarak adlandırmaktadır. Hakikaten de Senhuri Cevdet Paşa'nın *Mecelle* ile başlattığı hukuk devrimini XX. yüzyılda hem teorik hem de pratik açıdan anlamlandıran bir isim olmuştur. Kuşkusuz yaptıkları bir birine zıt iki cepheden ağır eleştirilere uğramıştır. Aşağıdaki yazı onun hayat hikayesi ışığında yaptıklarının eksik bir değerlendirmesini ihtiva etmektedir. Sonuna bir Senhuri bibliyografyası eklenmiştir. Yazı başka bir kişinin eserinin özeti olduğu için burada mevcut olan fikirler söz konusu kişiyi bağlamaktadır.

Son olarak, hem bu satırların yazarı hem de genç araştırmacıların bu ender şahsiyet üzerine daha yetkin analizler yapması bir vecibedir. Özellikle onun İslam hukuk düşüncesinin XIX ve XX. yüzyıllarda evrimine ilişkin görüşleri öncelikle ele alınmayı beklemektedir.

### Çocukluğu ve eğitimi:

11 Ağustos 1895'de İskenderiye'de doğdu; Ratip Paşa ilköğretim okuluna devam etti; sonra Abbasiyye Lisesine gitti. 1913 yılında bu liseden Mısır genelinde lise ikincisi olarak mezun oldu. İskenderiye'den Kahire'ye geçti ve 1913 yılında Hidiv Hukuk Okulu'na (Medresetü'l-Hukuk el-Hidiviyye) kaydoldu. Aynı zamanda Maliye bakanlığında hesap denetim işinde görev aldı ve 1917 yılında lisansını okul birincisi olarak tamamladı. Eğitim dili İngilizce idi. 1917 yılında mezuniyetini müteakip Mansura genel savcı yardımcılığına atandı. 1919 devrimine kadar bu görevi sürdürdü. Devrime memurları greve çağırarak katıldı, Sa'd Zağlul'un önderliğindeki Vefd hareketine katıldı ve bu yüzden Asyut'a sürüldü. 1920 yılında Şeriat Yargıçları Okulu'na (*Medresetü'l-kadâ' eş-şer'i*) hoca olarak atandı. Bu okulda kendisiyle beraber Abdülvehhab Hallaf, Ahmed Emin ve başka büyük isimler de görev yapıyordu. Burada Muhammed Ebû Zehra onun öğrencisi oldu.

Aynı yıl hukuk doktorası yapmak için Fransa'ya gitti. Fransız hukukçu E. Lambert'in Lyon Üniversitesinde öğrencisi oldu. Lambert 1907'ye kadar Hidiv Hukuk Okulu'nun müdürüydü; bu tarihten sonra bir çok Mısır'lı hukuk öğrencisi onunla Lyon Üniversitesinde lisans üstü çalışma yapmak için Fransa'ya gitmiştir. Burada Senhuri iki tez yazdı; bunlardan birincisi 1925 yılında tamamlandı ve Senhuri'ye hukuk bilimleri doktorası unvanı kazandırdı. 1926 yılında tamamladığı diğer tez ise ona Siyaset bilimi doktorası unvanı getirdi. Aynı zamanda Paris'teki Uslulararası Araştırmalar Enstitüsünden diploma aldı. İlk doktorasının başlığı "İngiliz Hukukunda Çalışma Özgürlüğüne Dönük Sözleşmeye Dayalı Sınırlamalar" adını taşıyordu. 1935 yılında Senhuri bu konuya bir makalesi çerçevesinde dönecektir. Bu tez, Fransız akademik çevrelerinde övgü dolu sözlerle anıldı. Ayrıca bu tezi *prix de these* (devlet tez ödülüne) layık görüldü. Bu tezinde Senhuri Anglo-Saxon hukukuyla Roma-Latin hukuk geleneklerini karşılaştırmalı hukuk yöntemiyle (ki bu yöntem Lambert'in Lyon'daki Enstitüsü'nde geliştirilmiştir) incelemiştir. Bu çalışmada Senhuri İngiliz hukukundaki çalışma hürriyetinin sözleşmeyle sınırlandırılması fikrinin başlangıcından itibaren nasıl geliştiğini ve feodalizmden modern hukuka geçiş sürecinde bu doktrinin evrimini incelemiştir. Konunun çok fazla iddialı olmasından dolayı hocası onu engellemeye çalışsa da Senhuri ısrarla devam etmek istemiş ve sonra hocasının da başarılı bulduğu bir tez üretmiştir. Bu çalışmasında Senhuri sadece Batı hukuk sisteminin evrimiyle ilgilenmiş, İslam hukuku çalışmada konu edilmemiştir.

Senhuri'nin ikinci tezi (1926) ise Doğu'da hukukun geliştirilmesi için bir öneriye dönüşür. Hilafet başlığını taşıyan bu tezi İslam'ın bu en yüksek siyaset kurumunun incelenmesi yoluyla İslam hukukunun modernize edilmesi için bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir (1924'te Hilafetin kaldırılması sırasında birinci tezini yazmakta olan Senhuri'nin bu olaydan duygusal olarak da çok etkilendiği özel yazılarından anlaşılmaktadır; dolayısıyla 1925'te

başladığı ikinci tezine Hilafetin kaldırılmasından etkilenmesinin büyük payı vardır).

Hilafet adlı bu çalışmasında Senhuri halifelik kurumunu modern bir çerçeveye oturtmaya çalışan idealist bir tavır içindedir. Tezin tam adı: "İslam Hilafeti: Doğu Uluslarını Birleştirecek bir Organizasyonun Evrimi" şeklindedir. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır: Hilafetin teorik yapısı ve tarihsel gelişimi. Tarihsel bölüm geçmiş (Hilafetin başlangıcından itibaren gelişimi ve tarihsel evrelerini ele alan), şimdi (yazıldığı tarihte Arap ve İslam ülkelerindeki siyasi ve toplumsal durum) ve gelecek şeklinde üç alt bölümde incelenmiştir. Gelecek bölümünde yazar önce İslam dünyasının karşı karşıya kaldığı krizde yönünü tayin etmek isteyen çeşitli düşünce okullarını incelemektedir. Ardında hukukun nasıl modernize edileceği ve Hilafetin tekrar nasıl ikame edileceğine ilişkin kendi gelecek programını ortaya koyar. Bu kısımda bir taraftan o Hilafet kurumunun modern ulus devletler bağlamında modernize edilerek İslam birliğini temsil eden çağdaş bir müesseseye dönüştürecek bir proje teklifinde bulunur. Dönemin şartlarına uygun olarak Halifeyi Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olarak değil de ümmetin temsilcisi olarak adlandırır ve bunu İslam hukukun üçüncü kaynağı olan icmaya dayandırır. Ona göre icma demokratik ruhun tecessüm ettiği bir ilkedir. Senhuri'nin Hilafet projesinin temel bir unsuru da İslam hukukunun modernize edilmesidir. İslam hukukunun modern şartlara uyum kapasitesine yürekten inanan Senhuri bunun gerçekleştirilmesi için Mısır ve diğer İslam ülkelerinde iki aşamalı bir hukuk reformu önerisinde bulunur. Bilimsel aşama dediği birinci safhada İslam hukukunun karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde çalışılması ve modern şartları karşılayabilecek şekilde bu hukukta bazı geliştirmelerin yapılmasını zaruri görmektedir. Bu ilerlemelerden biri de İslam hukukunda değişen ve değişmeyen yönlerinin tespiti ve bir de dini ve dünyevi ayrımının yapılmasıdır. Ona göre İslam hukuku gerekli evrimi yapamadığı için duraklama içine girmiştir. Bu aşama geçildikten sonra yasama aşaması denilen ikinci aşamaya geçilir. Burada Senhuri, radikal düzenlemeler yerine tedrici bir geçişe önem verir; zira İslam dünyasında uzun zaman başka kanunlar ve düzenlemeler yerleşmiştir ve bunlarla keskin bir biçimde oynanması sağlıklı değildir. Böylece yavaş yavaş ithal kanunların terk edilerek İslam hukukun bilimsel aşamada geliştirilmiş modern versiyonu bunların yerine ikame edilmelidir. Senhuri'nin 1926'dan sonraki kariyeri bu iki aşamalı planın hayata geçirilmesine adanacaktır.

### **Senhuri Kahire Hukuk Fakültesinde**

1926'da Kahire'ye döndükten sonra Senhuri Kahire Hukuk Fakültesi'nde Medeni Hukuk hocası olarak görev aldı.

1930 yılında ilk eseri olan *Akdü'l-icâr*'ı yazdı, hukuk doktriniyle teorik olarak ilgilenmenin yanında mahkeme kararlarına da önem verdiği bu eserinde yazar Mısır hukukunda etkin olan Karma mahkemeler, Ulusal mahke-

meler, Fransız Hukuku ve İslam Şeriatına referanslar yapmaktadır. Ardından 1934 yılında 1000 sayfalık *Nazariyyetü'l-'akd* adlı eserini yayımladı. Burada "Hukukun Mısırlılaştırılması" adını verdiği bir fikri ortaya attı. Ancak İslam şeriatına ilgisini koruyordu. Hatta onu Doğu'nun hukuku ilham ve akıl kaynağı olarak tasvir ediyordu. 1932'de Lahey'de katıldığı Birinci Uluslar arası Karşılaştırmalı Hukuk Konferansı'nın ardında Senhuri şöyle yazacaktır:

İslam medeniyetine kaybettiği esnekliği tekrar kazandırmak zorundayız. Onun dini ritüeller ve dini kurallar olarak algılanmasına son verip onu özgün bir medeniyet formu olarak görmeliyiz...Çünkü bana göre İslami sistem tüm doğuluların mirasıdır ve bütün olarak o Doğu'nun dehasının bir ürünüdür.

#### **Senhuri Irakta Kanunları Tadil Projesine Başlıyor:**

1935 yılında Senhuri Bağdat'a gitti ve burada yeni kurulmuş olan Hukuk Fakültesi'nin programını oluşturdu. Aynı zamanda fakültenin dergisi olan *Mecelletü'l-Kadâ*'nın editörü oldu. Burada Mecelle'nin batılı kanunlarla karşılaştırılması konulu dersler verdi. Çalışmalarının Adalet Bakanlığı'nın ilgisini çekmesiyle birlikte kendisinden Irak medeni kanunun tadili için bir proje hazırlaması istendi. *Mecelledü'l-Kada*'da üç yazısı çıktı. İlk sayı için kaleme aldığı takdim yazısında şunları söyler:

"Hammurabi döneminde kanun-yapan topraklar, Ebu Hanife'nin yurdu,... Irak Arap dünyasında hukuki rönesansa ve yasama reformu hareketine katılacaktır; ... (bu dergi de) hukuk bilimini mahkeme kararlarıyla buluşturan bir platform olacaktır."

Bu dergide yazdığı diğer bir yazı "Min Mecelleti'l-Ahkami'l-Adliyye ila Kanuni'l-Medeni ve Hareketi't-Taknini'l-Medeni fi'l-Usuri'l-Hadise-Mecelle'den Medeni Kanuna ve Çağımızda Medeni Hukukun Kanunlaştırılması Hareketi" adını taşımaktadır. Böylece Senhuri Hilafet adlı tezinde dile getirdiği "yasama aşaması"na, yani kanunların gözden geçirilmesi projesini hayata geçirme yolunda bir adım daha atmış oldu. Senhuri'nin bu projesi 1936 yılındaki askeri ihtilal sonucu yarım kaldı ve kendisi Mısır'a döndü. 1943 yılında tekrar Irak'a projesini tamamlamak için davet edildi. Irak Medeni Kanunu 1951 yılında kabul edildi ve 1953 yılında yürürlüğe girdi. Bu Kanun metninde daha sonra Arap ülkelerinde yürürlüğe girecek olan metinlerde görülmeyen bir nokta söz konusudur. Birinci maddenin ikinci fıkrasındaki "belirli bir mezhebe bağlı olmaksızın" ibaresi Irak'ın Şii nüfusunu dik-kate almayı amaçlamış olmalıdır.

#### **Mısır Medeni Kanunu'nun Tadili**

Mısır Ehliye Mahkemelerinin 50. yıldönümü anısına çıkarılan bir kitapta yayımlandığı bir makalede Senhuri Mısır Medeni Kanunun gözden geçirilmesini teklif etti. Teklif en başta Medeni kanunun İslamileştirilmesi çağrısında bulunuyordu; ama aynı zamanda bütün Mısırlılara uygulanabilen ve

Mısır'ın ekonomik ve sosyal şartlarını da yansıtan bir yasa olması gerektiğinin altını çizdi. Daha belirgin olarak Senhûrî Medeni Kanununun tadilinin üç kaynaktan beslenmesi gerektiğinden söz ediyordu: kendi özel tecrübemiz (yarım yüzyıllık Mısır mahkeme deneyimleri), başka devletlerin deneyimleri (modern Kanunlar) ve geçmiş hukuk geleneklerimiz (İslam Şeriatı). 1936 yılında *Mecelletü'l-İktisad*'da yayınladığı makalesinde Medeni Kanununun tadili çağrısını biraz daha detaylandırdı. Bu konuda yazdığı üçüncü makale 1936 yılında Edouard Lambert Hatırasına çıkan bir kitapta Fransızca olarak kaleme aldığı bir makalenin Arapça çevirisidir. Burada Senhûrî İslam Şeriat'ının kendine özgü yapısı olan özgün bir hukuk sistemi olarak çağdaş hukuk sistemleri yanında yer aldığını vurgularken ülkesindeki İslam hukukuna karşı olan fikirleri bertaraf etmeye çalışmaktadır. Burada daha önce Hilafet adlı kitabında vurguladığı gibi İslam hukukundaki değişen ve değişmeyen dolayısıyla dini ve seküler alanların ayrıştırılması zarureatine işaret etmiş ve birinci kısmın din adamlarına bırakılmasının ama ikinci kısmın hukukçular tarafından geliştirilmesinin önemine işaret etmiştir.

Mısır Medeni Kanununun Tadili amacıyla daha önce kurulan komiteler bir şekilde başarısız olunca bu görev 1938 yılında Senhûrî'ye ve Fransız hukukçu Lambert'e verildi. 1942 yılında tamamlanan ilk tasarıya üç yıllık bir tartışma ve görüş alma süresi tanındı. Gelen eleştiriler ve yorumlar doğrultusunda bu tasarıda bazı değişiklikler yapıldı ve nihayet 1948 yılında Senato önünde Senhûrî hazırladıkları tasarımı büyük bir çaba ile savundu. Bu savunma sırasında Senhûrî'nin hem Şeriat hem de Karşılaştırmalı hukuk sahasındaki bilgisinin derinliği taraflarca da teslim edilmiştir. Tasarıya karşı çıkanlar arasında Hasan el-Benna'dan sonra İhvan-ı Müslimin'in lideri olacak olan Hasan el-Hudeybi ve Ezher ulemasının muhalefetine öncülük eden Muhammed Sadık Fehmi gibi yeni kanunun bütünüyle Şeriata dayanması gerektiğini savunan gruplar bulunduğu gibi, Fransız medeni kanununun tam olarak benimsenmesini isteyen seküler elit de yer alıyordu. Ancak o Arapça çeviride seküler ve dini ayrımını daha farklı bir şekilde ifadelendirir:

"Biz *Le Califat*'da bu girişimin Şeriat'ın karşılaştırmalı hukukun yeni bilimsel yöntemi çerçevesinde çalışılmasına dayanması gerektiğini belirtmiştik. Bu yeni çalışma dini kurallarla hukuki (kanuni) kurallar arasında bir ayrıma dayanmaktadır; birincisi değil de ikincisi bizim burada konumuzu teşkil ediyor. Biz, dini İslam hukuk bilimiyle ilişkilendiren, imana dayalı ve kalbi saygınlığa sahip olan kuralla saf hukuk mantığı temelli bir kural arasında farklılık olduğunu düşünüyoruz. Bizim bilimsel incelemelerimize konu olan işte bu ikincisidir."

#### Tadil Edilmiş Mısır Medeni Kanunu İslami midir?

M. Kadri Paşa'dan beri medeni kanunu İslam'a dayandırma fikri Mısır'da var olagelmisti. Ancak Mısırlı yöneticiler bütün Mısır'da uygulanmak üzere M. Kadri Paşa'nın hazırladığı metin yerine ondan da unsurlar ihtiva

eden ama esasen Napolyon Kodu'na dayanan bir kanun hazırlamayı daha uygun buldular.

1930'lu yıllarda bu kanunun İslam hukuku ışığında gözden geçirilmesi istekleri arttı. Özellikle İhvan-ı Müslimin 1928'deki kuruluşundan 1954'de kapatılışına kadar bu yönde bir çağrıyla sürekli canlı tutmuştu. Bugün bile hala bu yönde girişimler gündeme gelmektedir. Kanunların İslamlaştırılması meselesi belki de bir açıdan milliyetçilikle ilişkilidir. Senhuri'nin kendisi milliyetçi bir ideolojiye mensup olup bir çok milliyetçi hareketler içinde aktif olarak çalıştı ve medeni kanunun tadiline yönelik çabaların Mısır ve Arap milliyetçiliğine katkısının bilincindeydi. Ancak popüler düzlemde hukukun fark edilebilir oranda İslami olmasını istiyordu.

Aslında Şeriat kuralları modern kanunların soyut diline aktarıldığında İslamlaştırma tam manasıyla gerçekleşmiş olmuyordu. Kendisi de Adalet bakanı olarak yaptığı bir konuşmada "Biz Şeriat'tan alınabilecek olanların hepsini aldık, ancak modern yasamanın makul prensiplerine uymayı da asla ihmal etmedik" demiştir. Buna rağmen onu eleştirenler kanunların İslamlaştırılması ifadesini ciddiye alarak medeni kanunu bu açıdan tahlil etmişlerdir. Bazı batılı ve Mısırlı yazarlar Mısır Medeni Kanunu'nun İslam hukukundan etkilenme oranının çok sınırlı düzeyde kaldığını savunmaktadırlar. Kendisi de Kanunu'nun kabulünden 20 yıl sonra yazdığı bir yazıda "Yeni Kanun, İslam hukuk kültürünü değil de Batılı medeni (hukuk) kültürünü yansıtmaktadır" demiştir. Bunu da "Ülkenin hukuk kültürünün bir parçası haline gelmiş olan Batılı hukuk kültürünün birden sökülüp atılmasının hatalı olacağı" düşüncesine bağlamaktadır. Ancak diğer yandan Mısır Medeni Kanunu'nun İslami olmadığını söylemek onun Batılı olduğunu söylemek manasına da gelmemektedir. Aksine bu kanun, Mısır yerel mahkeme uygulamalarına yaptığı zengin atıflarla ve Batılı kuralları da sistematik olarak değil de parça parça alıntılanarak kesinlikle özgün bir kanundur. Buna kanunların Mısırlılaştırılması demek daha doğru olur. Ancak Mısırlılaştırmak İslamlaştırmek bağımsız bir şey de değildir. Chafik Chehata, Mısır Medeni Kanununa İslam hukukunun etkisini üç ana başlıkta dile getirmektedir: (i) Borçlar ve şahsi haklar alanı; (ii) Mülkiyet hakları; (iii) Mısır hukukunun resmi kaynaklarından biri olarak İslam hukuku. Birinci maddeyle ilgili bir çok örnek verilebilir: marazu'l-mevtle ilgili kurallar, gabn, şüf'a hakkı, hediye, borçlar ödenmedikçe mirasın taksim edilmemesi ilkesi vs. İkincisi, Chehata'ya göre, genel bir borçlar hukuku teorisinin tarihsel kaynağı Roma hukuku olsa bile Roma hukukçuları böyle bir teoriyi bilmemektedirler; bu teori şarihlerce oluşturulmuştur. Aynı şekilde İslam hukuk malzemesinden borçlar hukuku teorisi çıkarmak mümkündür. 1949 tarihli Mısır Medeni Kanunu işte bunu başarmıştır. Ve nihayet Mısır Medeni Kanunu'nun 1. maddesi, Şeriat'ı "kanunda uygun bir kural bulunmadığı durumda, örften sonra ama doğal hukuk ve hakkaniyet ilkelerinden önce, hukukun bir kaynağı" olarak tanımlamaktadır. Örfün önce zikredilmiş olmasının da bir önemi yoktur, zira Mısır bağlamında

bunlar Şeriat ve örf iç içedir. Nitekim Libya ve Suriye kanunlarında Şeriat önce örf sonra zikredilmektedir.

Sonuç olarak Senhuri'nin Mısır Medeni Kanunu'yla şeriatı yeniden Mısır hukuku olarak vazettiğini söylemek mümkün değildir; kendisinin de dediği gibi bu, o yönde atılmış bir mütevazı adımdır. Diğer yandan milliyetçi bir perspektiften bakıldığında onun Medeni Kanun'la ilgili çabalarını bağımsızlık yolunda atılmış bir adım olarak da görmek mümkündür.

### Ulusal ve Uluslararası Siyaset: Siyasetçi ve Bakan olarak Senhuri

Daha 1919'da Mansura'da genç bir savcı yardımcısıyken Senhuri Vefd hareketine katılmıştı. 1934'te tekrar siyasi emelleri olduğu gerekçesiyle üniversitedeki görevi askıya alındı. 1936'da Irak dönüşü Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesine dekan olarak atandı. Ancak bir yıl geçmeden siyasi gerekçelerle bu görevden ayrıldı. 1937'de Vefd'den ayrılan bir grubun kurduğu Saad Partisine katıldı. Bundan sonraki 12 yıl boyunca Senhuri hükümetin çeşitli kademelerinde görev aldı. Ancak Vefd Partisi iktidara her geldiğinde Senhuri bu görevlerinden uzaklaştırıldı yahut başka görevlere atandı. 1945 yılından itibaren bir çok hükümette değişik bakanlıklar yaptı (eğitim ve devlet bakanlığı). Eğitim bakanlığı sırasında projelerini büyük ölçüde hayata geçirdiğini kendisi söylemektedir. Aynı zamanda çeşitli dergilere yazmaya devam etti ve 1941'de yayınladığı *Usûlü'l-Kanun* adlı ders kitabı hukuk fakültesinde okutulmaya devam etti. 1937'de kısa bir dönem *Mecelletü'l-Kanun ve'l-İktisad*'ın editörü oldu. Aynı yıl Lahey'deki Uluslar arası Karşılaştırmalı Hukuk Kongresine Mısır delegasyonunun başkanı olarak katıldı. Bu Kongre'de "İslam hukukunun hayatın gereklerine uyum sağlayacak yapıda olduğu" kararının alınmasında etkili oldu.

### Anayasalcılık ve Siyaset: Meclisü'd-Devle Başkanlığı

Senhuri 1949 yılında henüz yeni kurulmuş olan Meclisü'd-Devle (Anayasa mahkemesi ve Danıştay tarzında bir mahkeme olup Fransız Conseil d'État modelinde 1946 yılında kuruldu) başkanlığına getirildi. Bu görev Senhuri gibi bir hukuk abidesi için ideal bir görevdi. Bu kurumu "medeni haklar ve özgürlüklerin korunmasının muhkem kalesi" yapmaya gayret etti. Henüz ayrı bir Anayasa mahkemesi bulunmadığı için Conseil d'État'dan farklı olarak Senhuri Meclisü'd-Devle'yi Anayasa mahkemesi gibi konumlandırmak istemişti. 1954 yılına kadar sürdürdüğü bu görevi Senhuri bir siyasi kavga ve kargaşa sonucu bırakmak zorunda kaldı. Bu olayın arkasında Senhuri siyasi haklarından mahrum edildi. Bu onun kamusal görevlerinin de sonu oldu. Bundan sonra Senhuri, öce 1952 yılında ilk cildi çıkan Mısır Medeni Kanunu'nun şerhi *el-Vasît* üzerine çalışmalarına devam etti. Bazı Arap ülkelerinden yeni medeni kanun hazırlama projelerine çağrıldı. 1953 yılında bu amaçla İtalyan kodunu terk etmek isteyen Libya'ya gitti. 1959 yılında Kuveyt Kuveyt Ticaret Kanunu, Denizcilik Kanunu, Tazminat Kanunu ve bir de ilk derece mahkemelerinin kanununu hazırladı. Sudan ve Bahreyn anaya-

salari üzerine de çalıştı. Birleşik Arap Emirlikleri federal anayasasının hazırlanması için davet edildiyse de sağlığının kötüleşmesi sebebiyle bunu gerçekleştiremedi.

Arap Araştırmaları Enstitüsü'nde karşılaştırmalı hukuk üzerine verdiği derslerden *Masadiru'l-Hak fi'l-Fıkhi'l-İslami* adlı önemli eseri 1957 yılında ortaya çıktı. Bu eser, modern Müslüman hukukçuları çokça meşgul eden bir problemi ele almaktadır: Klasik fıkıh eserlerinde dağınık bir biçimde yer alan unsurlardan genel bir hukuki fiil teorisi çıkarmak. Diğer meslektaşlarının yetersiz kaldığı bir noktada, Senhuri, Batı hukukuyla ilgili uzun deneyimleri sayesinde, Müslüman hukuku da dahil hukuki olgulara evrensel ve daimi bir nitelik kazandırma imkanı elde etmiştir.

Eseri inceleyen Fransız İslam hukukçusu Linnat de Bellefonds onun Batı dillerine çevrilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çalışmanın vekaletle ilgili bölümü yayımlandığında ise Bellefonds şunları söylemektedir:

“İslam hukukçularının vekalet alanındaki inşaları ... Roma Hukukundan son aşamasında üstün olmakla kalmayıp, bir çok açıdan Batı'da haliha-zırda hakim olan sistemlerden üstün olduğunu da ispat etmektedir.”

Bu eserinde Senhuri bir taraftan zengin fıkıh mirasını karşılaştırmalı olarak incelerken diğer yandan bu mirası Batı hukuk sistemleriyle karşılaştırmaktadır.

Senhuri'nin diğer büyük eseri *el-Vasît* ise Mısır Medeni Kanununun bir şerhi olmanın ötesinde Arap devletlerin medeni kanunları bağlamında bir teori-pratik sentezi yapmaktadır.

Hayatının sonlarına doğru Senhuri ortak bir Arap medeni kanunun yapılması yönünde düşünceler geliştirdi. Gençliğinden itibaren kendisini yönlendiren Şeriatin geliştirilmesi fikri bu bağlamda sürekli onun gündemini meşgul etti. Ancak onun çabalarını bu çağrışı yapan çoğunluğun düşüncelerinden farklı kılan önemli bir ayrıntı mevcuttur. Diğerleri İslam hukukunun canlandırılmasını ilk iki kaynağa dönerek oradaki dağınık malzemedan yeniden oluşturmaya çalışırken Senhuri 1400 yıllık engin ve zengin fıkıh kültüründen hareketle bir ıslah projesi önermekteydi. Senhuri 21.07.1971 yılında vefat etti.

### Senhuri Bibliyografyası

#### A. Kendi yazıları:

– *Les Restrictions contractuelles a la liberte individuelle de travail dans la jurisprudence anglaise*, Paris, 1925.

– *Le Califat*, Paris, 1926. Bu eser Arapça'ya kısmen çevrildi: *Fıküh'l-hilafe ve tatavvuruha*, trc. Nadiye Senhuri, Kahire, 1989.

– “ed-Dîn ve'd-Devle fi'l-İslâm”, *Mecelletü'l-Muhâmâti's-Şer'iyye*, 1 (1) (1929).

– “Tatavvuru Lâihati'l-Mahâkimi's-Şer'iyye”, *Mecelletü'l-Muhâmâti's-Şer'iyye*, 1 (2) (1929).

– *Akdü'l-İcâr*, Beyrut, 1930.

– “L'Universite égyptienne au congres international de droit compare de la Haye”, *Mecelletü'l-kanun ve'l-iktisâd*, 2 (5) (1932), s. 289-312.

– *Nazariyyetü'l-akd*, Kahire, 1934.

– “Le standard juridique”, *Recueil d'études sur les sources du droit en l'honneur de François Génys*, Paris, 1935, c. 2, 144-156.

– “Mecelletü'l-Kadâ fi ahdihe'l-cedîd”, *Mecelletü'l-Kadâ*, 2 (1/2) (1936); 1-3.

– “Min Mecelletü'l-Ahkâmi'l-Adliyye ilel-Kanûni'l-Medeni el-Irakî ve hareketü't-taknîni'l-medeni fi'l-asri'l-hadîs”, *Mecelletü'l-Kadâ*, 2 (1/2) (1936); 4-65.

– “el-Kitâbü'l-merfû il fahameti reîsi Lecneti tahdîri'l-kânuni el-medenî el-Irakî ve'l-vesîkatân”, *Mecelletü'l-Kadâ*, 2 (1/2) (1936); 225vd.

– Vücûbu tenkîhi'l-kanûni'l-medeni el-Mısrî ve alâ eyyi esâsin yekûnü hâze't-tenkîh”, *Mecelletü'l-kanûn ve'l-iktisâd*, 6 (1) (1936), 1-142.

– “Inauguration of the Seventh Year of the Review” (Arapça ve Fransızca), *Mecelletü'l-kanûn ve'l-iktisâd*, 7 (1) (1937), a-d, i-iv.

– “Alâ eyyi esâsin yekûnü tenkîhu'l-kanûni'l-medeni el-Mısrî”, *el-Kitâbü'z-Zehebî li'l-Mahâkimi'l-Ehliyye*, Kahire, 1938, c. 2, 106-143.

– “Le droit musulman commé element de refonte du code civil égyptien”, *Recueil d'études sur en l'honneur d'Édouard Lambert*, Paris, 1938, c. 3, 621-642.

– *El-Mûciz fi nazariyyeti'l-amme li'l-iltizâmat fi kanuni'l-medeni al-Mısrî*, Kahire, 1938.

– Ahmed H. Ebu Sittî ile birlikte, *Usûlü'l-kanûn evi'l-Medhal li-dirâseti'l-kanûn*, Kahire, 1941.

– “Muhâdarât ed-Doktor es-Senhûrî ellezî elkâhâ bi'l-Jâmiati'l-Cuğrâfiyye el-Melikiyye an meşrûi tenkîhi'l-kanuni'l-Medenî”, *el-Muhâmât*, 22 (4&6) (1942), 419-431.

– “La reponsibilité civile et pénale en droit musulman”, *Mecelletü'l-kanûn ve'l-iktisâd*, 155 (1, 2/3) (1945), 1-26.

– “el-Cedîd ve'l-kadîm”, *el-Hilâl* (özel sayı, 1949), 6-8.

– *Mecelletü'l-Meclisü'd-Devle*'nin ilk sayısının “takdîm” yazısı, 1 (1) (1950), 1-32.

– “Te’bînü fakîdi Mısır el-azîm: Abdülazîz Fehmi Paşa”, *Mecelletü'l-Meclisü'd-Devle*, 2: a-n.

– Osman Halil Osman’la birlikte, “Le Conseil d’État égyptien et le Conseil d’État français”, *Le Conseil d’État: livre jubilaire*, Paris, 1952, 575-583.

– El-Vasît fi şerhi’l-kanuni’l-medenî el-cedîd, 12 cilt, Kahire, 1952-1970.

– Masâdiru’l-hak fi’l-fıkhi’l-İslâmî, 2 cilt, Kahire, 1954-1959.

– “al-Kanunü’l-medeni el-Arabî”, *el-Kadâ*, 20 (1/2) (1962), Bağdat, 7-33.

– *Abdürrezzak es-Senhuri min hilali evrakihi’s-şahsiyye*, yay. haz. Nadiye Senhuri, Tevfik Şavi, Kahire, 1988.

– Makâlât ve Ehbâsü’l-Üstâz ed-Doktor Abdurrezzak es-Senhûrî, *Mecelletü’l-Kadâ ve’l-İktisad*’ın doğumunun 100. yılı anısına kızı Nadiye Senhûrî ve damadı Tevfik Muhammed Şavi’ye hazırlattığı Senhuri’nin bir çoğu yukarıda sayılan 16 Arapça ve 4 Fransızca makalesinden oluşan iki ciltlik özel sayı, Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1992.

## B. Senhuri Hakkında Yazılanlar

Ziya Şit Hattâb, “el-Mağfûr leh Abdürrezzâk es-Senhûrî (1895-1971)”, *Mecelletü’l-Kadâ*, 26 (3) (1971). (Ayrı basım, Bağdat, 1972).

Subhi R. Mahmesani, *el-Mücahidun fi’l-hak: tezkire min Malik ile’s-Senhuri*, Beyrut, 1979.

Enid Hill, *al-Sanhuri and Islamic Law: The Place and Significance of Islamic Law in the Life and Works of ‘Abd al-Razzaq Ahmed al-Sanhuri Egyptian Jurist and Scholar (1895-1971)*, Kahire Amerikan Üniversitesi Yayınları, 1987.

Nabil Saleh, “Civil codes of Arab countries: the Sanhuri codes: al-Sanhuri, ‘Abd al-Razzaq Ahmad”, *Arab Law Quarterly*, 8:2 (1993), 161-167.

Oussama Arabi, Al-Sanhuri’s Reconstruction of the Islamic Law of Contract Defects, *Journal of Islamic Studies*, 6:2 (1995), 153-172.

– “Intention and Method in Sanhuri’s Fiqh: Cause as Ulterior Motive: al-Sanhuri, ‘Abd al-Razzaq”, *Islamic Law and Society*, 4:2 (1997), 200-223.

Muhammed Amara, *ed-Doktor Abdürrezzak es-Senhuri: İslamiyyetü’l-devle ve’l-medeniyye ve’l-kanun*, Kahire, 1999.

Amr A. Shalakany, “Sanhuri and the Historical Origins of Comparative Law in the Arab World (or How Sometimes Loosing Your *Asalah* can be Good for You”, içinde: *Rethinking the Masters of Comparative Law*, Annelise Riles (ed.), Oxford & Portland/Oregon, Hart Publishing, 2001, 152-189.

– “Between Identity and Redistribution: Sanhuri, Genealogy and The Will to Islamise” *Islamic Law and Society*, 8:2 (2001) 201-244.